

DORINA ROȘCA, *Le grand tournant de la société moldave. « Intellectuels » et capital social dans la transformation post-socialiste*, Paris: Presses de l'Inalco, 2019, p 359.

Cartea Dorinei Roșca propune un studiu de sociologie (istorică și economică) a *intelectualilor* în Republica Moldova în epoca socialistă târzie și în perioada de „transformare sistemică” de după 1990. Lucrarea se sprijină pe date calitative (interviuri aprofundate cu 21 de subiecți) și date cantitative (o anchetă prin chestionar cu 128 de subiecți), realizate de autoare în 2007-2008. Potrivit ipotezei de bază, pe care autoarea o urmărește pe parcursul lucrării, *capitalul social* (de tip politic și de tip relațional) a jucat un rol important în afirmarea, supraviețuirea socio-economică și reconvertirea socio-profesională a intelectualilor moldoveni, înainte și după 1991.

Definiția capitalului social dată de Pierre Bourdieu (și de alții: Mark Granovetter, Nan Lin ș.a.) pune accentul mai ales pe dimensiunea relațională a acestuia. Altfel zis, numărul și calitatea relațiilor sociale pe care le are o persoană constituie capitalul său social. În elaborarea lui Bourdieu, capitalul social se află în relație de interdependență cu alte tipuri de capital – economic, cultural, simbolic. Pe lângă acestea, mai ales în contextul socialist și post-socialist, relațiile instituționale ale unui individ au avut o importanță aparte. Acestea reflectă, în context sovietic, un capital social de tip politic. Totodată, volumul și calitatea capitalului social reflectă inegalitățile structurale între grupuri și persoane. Unul din argumentele forte ale lucrării este că capitalul social acumulat, utilizat și tranzacționat de intelectualii moldoveni în perioada sovietică și după 1990 este elementul social ce asigură continuitate între perioada sovietică și perioada „tranziției” post-socialiste.

Lucrarea Dorinei Roșca se focalizează pe un anumit grup social, cel al intelectualilor. Funcționalitatea specifică a acestui grup în sistemul sovietic este

definită și formată prin două elemente-cheie: diploma de studii și o activitate profesională non-manuală. În accepțiunea sovietică a termenului, intelectualii (sau *intelighenția*) sunt angajați non-manuali din două tipuri de organizații: organizațiile comerciale (administratori, contabili) și organizațiile non-comerciale (spitalele, școlile, instituțiile culturale). La acestea poate fi adăugată o dimensiune transversală: funcțiile administrative. Ghilimelele puse de autoarea *intelectualilor* în această lucrare sunt deci motivate de specificul sovietic al termenului. Pentru a scoate în evidență semnificația termenului de intelectual în context sovietic, autoarea îl distinge prin contrast cu definiția intelectualului ce-și trage originea în istoria acestui concept în Franța sfârșitului de secol 19, în contextul „afacerii Dreyfus” în care intelectualul se afirmă drept o autoritate simbolică în opoziție cu câmpul puterii. În contrast cu această definiție, intelectualul sovietic nu este deloc un agent de autonomizare, ci un element constituent al câmpului puterii și al „aparaturii ideologice de stat” (L. Althusser). Deși explicabile, ghilimelele puse termenului de intelectual (sovietic) introduc o notă polemică și o poziție normativă, potrivit căreia intelectualul (autentic) ar fi prin definiție autonom față de câmpul puterii. Este oare aceasta singura definiție valabilă în modernitate sau mai exact în modernitatea, sau mai exact modernitățile, secolelor 19 și 20? O incursiune „arheologică” în ideea și misiunea intelectualilor în gândirea comunistă – la gânditorii austromarxiști, dar și R. Luxemburg, A. Gramsci, V. Lenin și alții – ar fi poate mai lămuritoare, în contextul unei istorii a intelectualilor în Europa de est și în special în Rusia.

Cartea Dorinei Roșca este și un studiu de sociologie economică, în spiritul și pe baza conceptelor lui Karl Polanyi și Mark Granovetter (1973, 1985), potrivit cărora procesele economice sunt inseparabile de evoluțiile sociale. Lucrarea argumentează importanța capitalului social într-o „economie de penurie” (Janos Kornai) și într-un „regim de reciprocitate”, bazat pe solidarități orizontale (K. Polanyi). Lucrarea Dorinei Roșca studiază relațiile de suport social informal în socialism și în post-socialism, în continuarea studiilor Alenei Ledeneva și a altora. Mai mult, rețeaua de suport social a constituit pentru intelectualii moldoveni un element central nu doar în tacticile de supraviețuire socio-economică, dar și în strategiile de reconversiune socio-profesională a intelectualilor, în contextul transformării sistemice – sociale, economice, politice – în perioada sovietică târzie și în post-socialism.

Una din contribuțiile remarcabile ale lucrării rezidă în explorarea dimensiunii istorice care contextualizează și dă sens obiectului cercetat. Astfel, sunt analizate procesele sociale la scară largă influențate de transformările politice în perioada comunistă „tradițională” (1940-1985) și în socialismul „reformat” (1985-1991), precum exodul intelectualilor în 1940 și 1944, sistemul

de educație de masă și evoluția coeficientului de alfabetizare și școlarizare și tendințele de mobilitate socială structurală. Sunt examinate de asemenea anumite particularități culturale, cum ar fi evoluția proporției grupurilor etno-lingvistice printre elitele administrative. Lucrarea observă, de exemplu, numărul ridicat al administratorilor de toate rangurile de origine „alogenă” față de „autohtoni”. Aici, remarcăm în trecere că cititorul poate avea uneori impresia unei forme de etnicizare teoretică. Lucrarea pare să confere factorului etnic o relevanță disproporționată, ce lasă în umbră factorii sociali propriu-ziși. Diferențele distribuției pe criteriu etnic ascund adeseori categorii sociale, într-un context pe care autoarea îl explică foarte bine, acela de penurie a specialiștilor la toate nivelele, în contextul ruralității copleșitoare, al nivelului scăzut de alfabetizare și școlarizare și al exodului intelectualilor, în Moldova sovietică, spre deosebire de unele republici sovietice, dar și în asemănare cu altele. De altfel, autoarea notează că diploma de studii și statutul atenuază în percepția subiecților relevanța apartenenței etnice. De asemenea, categoriile de „indigen” și „alogen”, utilizate de autoare, nu sunt lipsite de ambiguitate. Basarabia nu a fost omogenă din punct de vedere etnic nici înainte de 1940, nici după acest an. Datele produse de statul sovietic – un regim politic care etnicizează grupurile sociale – ar trebui, deci, considerate cu precauție și discernământ.

În contextul unui regim care tindea la o societate fără clase, cartea abordează contradicțiile și aporiile discursului ideologic sovietic, studiind geneza și modul de trai al *intelectualilor*, „noul” grup social, strămtorat de cele două clase considerate dominante ale muncitorilor și țăranilor. Creșterea numărului și proporției intelectualilor de la 9,8% în 1959 la 22,8% în 1985 arată importanța acordată acestui grup în sistemul sovietic. Devalorizarea intelectualilor în „capitalismul moldovenesc” post-1990 este o dovadă a regresului social și uman marcat de perioada post-socialistă, pe fundalul crizelor economice endemice, al scăderii drastice a cheltuielilor publice în domeniul social, al falimentării întreprinderilor, al dispariției instituțiilor culturale și de sănătate și, în final, al separării Transnistriei (această „amputare economică”, după cum o califică autoarea).

Fragmentele din interviurile aprofundate cu cele 21 de persoane anchetate ilustrează cu prisosință suferința și adesea sentimentul de umilință care au însoțit procesul masiv de mobilitate socială descendentă în anii ce au urmat căderii URSS. Transformarea sistemică demarată la începutul anilor 1990 (dar pregătită deja în anii perestroikăi) au determinat, în cazul intelectualilor moldoveni, strategii mai mult sau mai puțin reușite de acomodare prin reprofesionalizare și/sau migrație. Dar cartea scoate în valoare și cazuri reușite de acomodare socio-economică grație capitalului social acumulat în perioada precedentă

și capacității individuale de acomodare la noua *doxa* ideologică (naționalismul etnic și doctrina economică liberală).

Transformarea post-socialistă este recadrată și re-examinată în cartea Dorinei Roșca în mod critic, în răspăr cu numeroasele studii de „tranzitologie” cu caracter normativ și teleologic și în consens cu modelele de analiză critică a „transformării sistemice” post-socialiste. Cartea retrasează direcțiile „tranziției”, discutate la începutul anilor 1990 de clasa politică reînnoită a Republicii Moldova, divizată între „conservatori” și „reformatori” și dominată simbolic în anii de cotitură 1990-91 de cei din urmă – reprezentanți ai Frontului popular din Moldova și aripa reformatoare a Partidului Comunist. Aplicarea deficientă a celor trei procese impuse prin „consensul de la Washington” (liberalizare, privatizare, stabilizare) de către decidenții moldoveni a condus la o sărăcire drastică a populației și la o bulversare socio-profesională pentru un segment important al populației, inclusiv al „intelectualilor”, în funcție de strategiile de adaptare aplicate, prin utilizarea capitalului social, fie acesta de tip politic sau relațional. Apariția sectorului non-guvernamental în anii 2000, prin crearea și finanțarea de către organismele finanțatoare internaționale a unui număr tot mai mare de organizații non-profit în domeniul educației, al culturii și al drepturilor omului au însemnat un colac de salvare economică, dar și o filieră de reconversiune socio-profesională și ideologică pentru o pătură însemnată de intelectuali, rătăciți în deriva tranziției.

Valoarea neprețuită și uzajul judicios al interviurilor, dar și al datelor anchetei cantitative, conferă autenticitate și relevanță lucrării. Analiza surselor calitative și cantitative, contextualizate istoric și analizate în lumina unui corpus teoretic bogat, ne ajută să surprindem dinamica istorică și substanța biografică a proceselor de transformare la scară largă care au avut loc în Republica Moldova, alături de alte țări și regiuni post-socialiste. În sfârșit, lucrarea este scrisă într-un limbaj accesibil și este, prin urmare, recomandată tuturor celor interesați de istoria socială a Republicii Moldova în lunga sa transformare post-socialistă.

Petru NEGURĂ